

PROGOVORI O PREGOVORIMA

Beogradska otvorena škola

BOŠ
BEOGRADSKA
OTVORENA
ŠKOLA

77/2021

Bilten o procesu pregovora
o pristupanju Srbije Evropskoj uniji

**IZVEŠTAJ EVROPSKE KOMISIJE O NAPRETKU SRBIJE
GLASNE POHVALE ZA STAJANJE U MESTU**

TEMA BROJA STR. 4–5

KOLUMNA STR. 10–11

U susret izborima

SOLIDAN DOKUMENT I IZBORNI (NE)USLOVI

AKTUELNO STR. 12–13

Regionalna povezivanja

ZAUZIMANJE ZAJEDNIČKOG STAVA

PREDSTAVLJAMO STR. 14–16

Švedska Strategija za podršku reformama u zemljama Zapadnog Balkana

MAPIRANJE PROBLEMA I NJIHOVIH REŠENJA

CIVILNO DRUŠTVO ZA
UNAPREĐENJE PRISTUPANJA
SRBIJE EVROPSKOJ UNIJI

Švedska
Sverige

- 3** | **PREGLED MESECA**
- 4** | **TEMA BROJA**
Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije
GLASNE POHVALE ZA STAJANJE U MESTU
- 6** | **MIŠLJENJE**
Samit EU – Zapadni Balkan
O INTEGRACIJI NA NEODREĐENO VREME
- 8** | **U FOKUSU**
„Stanje demokratije u Srbiji 2021”
ZAGLAVLJENA POGLAVLJA I PRITISAK NA CIVILNO DRUŠTVO
- 10** | **KOLUMNA**
U susret izborima
SOLIDAN DOKUMENT I IZBORNI (NE)USLOVI
- 12** | **AKTUELNO**
Regionalna povezivanja
ZAUZIMANJE ZAJEDNIČKOG STAVA
- 14** | **PREDSTAVLJAMO**
Švedska Strategija za podršku reformama u zemljama Zapadnog Balkana
MAPIRANJE PROBLEMA I NJIHOVIH REŠENJA

PRIJAVITE SE OVDE DA REDOVNO DOBIJATE MESEČNI BILTEN O PROCESU PREGOVORA SRBIJE SA EU

IMPRESUM

Izdavač: Beogradska otvorena škola (BOŠ)
Bulevar oslobođenja 177, 11000 Beograd, Srbija
www.bos.rs

Urednici: Jelena Jorgačević, Branislav Cvetković, Miljana Jovanović

Autori: Branislav Cvetković, Miljana Jovanović, Mirjana Jovanović, Bojana Džulović, Anja Jokić, Tamara Arsić

Lektura: Marijana Milošević

Dizajn i prelom: Damir Matić

Ova publikacija je nastala u okviru projekta „Civilno društvo za unapređenje pristupanja Srbije Evropskoj uniji” koji Beogradska otvorena škola realizuje uz podršku Švedske. Stavovi i mišljenja autora izneti u ovoj publikaciji ne predstavljaju nužno i mišljenje Beogradske otvorene škole i donatora.

5. oktobar

Predstavljen izveštaj “Stanje demokratije u Srbiji 2021”

U novom izveštaju o stanju demokratije u Srbiji za 2021. godinu koji je predstavio Centar savremene politike, zaključeno je da stanje demokratije u Srbiji stagnira, te da su fer i slobodni uslovi neophodan preduslov da bi došlo do poboljšanja demokratije. [Više...](#)

6. oktobar

Usvojena Deklaracija na samitu EU-Zapadni Balkan

Na Samitu EU-Zapadni Balkan održanom 6. Oktobra u Sloveniji, usvojena je Deklaracija kojom se potvrđuje posvećenost Evropske unije procesu proširenja i najavljuje intenzivnije zajedničko delovanje na transformaciji regiona. U dokumentu nisu precizirani vremenski okviri u kojima bi proces proširenja trebalo da se odvija. [Više...](#)

15. oktobar

Srbija na 81. mestu po indeksu vladavine prava

Prema Indeksu vladavine prava Svetskog projekta pravde, Srbija je ocenjena slabije nego prethodne godine. Srbija se našla na 81. mestu prema ovom indeksu, a najslabije je ocenjena po kriterijumu ograničenja ovlašćenja vlade. Nazadovanje Srbije primetno je i u ostalim kriterijumima, dok se sa ostvarenim rezultatima nalazi ispod globalnog proseka. [Više...](#)

20. oktobar

Izveštaj Evropske komisije o Srbiji za 2021. godinu

Novi izveštaj Evropske komisije za 2021. godinu ocenio je nivo pripremljenosti Srbije za članstvo. Ni u jednom poglavlju nije bilo povećanja pripremljenosti u odnosu na prošlu godinu. Ni u jednom poglavlju Srbija nema najvišu ocenu za određeno poglavlje, ali ni najnižu. Komisija je predložila otvaranje dva klastera - klastera 3 “Konkurentnost i održivi rast” i klaster 4 “Zelenu agendu i održivu povezanost”. [Više...](#)

26. oktobar

Predstavljen Plan rada Evropske komisije za 2022. godinu

U Planu rada za 2022. godinu Evropske komisije nalaze se 42 inicijative koje će doprineti ostvarivanju šest glavnih ambicija kojima bi Evropska unija trebalo da se bavi tokom naredne godine. Politika Evropske unije u narednoj godini mora biti zelenija, poštenija, digitalnija i otpornija na brojne uticaje, a ovakva politika EU trebala bi da bude odgovor na veliki broj, pre svega, unutrašnjih izazova ali i dalje aktuelnu krizu korona virusa. [Više...](#)

Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije

GLASNE POHVALE ZA STAJANJE U MESTU

Novi, friški Izveštaj za 2021. godinu je tu. Šta u njemu piše i kako nam se piše? U kojim oblastima ima napretka? U čemu smo i zbog čega ocenjeni sa – ograničeni napredak, što je ujedno i eufemizam za – nema napretka.

Pre nego što je Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije ugledao svetlo dana, bilo je različitih indicija o tome šta nas očekuje. Ukoliko smo slušali Ministarstvo za evropske integracije, mogli smo da naslutimo da nam predstoje dobre ocene i podrška otvaranju klastera do kraja godine. S druge strane, glasovi iz civilnog sektora su bili bliži pretpostavci da će biti istaknut i najmanji napredak kako bi pokrenuo proces integracija, što otvaranje poglavlja, odnosno klastera svakako jeste, ali i da će loše ocene biti u drugom planu kako bi Izveštaj bio prikazan u pozitivnom svetlu.

Očekivano, sredinom oktobra, tačnije 19. oktobra, Evropska komisija je objavila svoj Izveštaj o napretku Srbije, kandidata za članstvo u Evropskoj uniji. Svi indikatori su ispunjeni, svi su bili u pravu. Evropska komisija je preporučila otvaranje dva klastera sa Srbijom, i to klaster 3 (Konkurencija i inkluzivni rast) i klaster 4 (Zelena agenda i održiva povezanost), koji je ocenjen kao najzazovnij za Srbiju. Vest o preporuci za otvaranje klastera preplavila je javnost, potpuno u drugi plan stavivši sve loše stvari iz Izveštaja. Iz perspektive punopravnih članica Unije, pozicija Srbije bi se dala opisati kao pozicija lošeg đaka koji ima neku „tajnu vezu” s nastavnikom i ovaj mu gleda kroz prste, nudi mu više nego što je zaslužio, valjda misleći da će se đak konačno uozbiljiti. A sve vreme dobar deo (punopravnih) članova odeljenja gleda kako se on provlači i, naravno, oseća koliko je situacija nepravedna.

Čestitke za pogoršanje

Pored nesumnjivo dobrih, ali malih i zakasnelih koraka poput usvajanja pregovaračkih pozicija za određena poglavlja, usvojenih nacrtu ustavnih amandmana u cilju veće nezavisnosti sudstva, procentualno veće usaglašenost sa spoljnom politikom Unije (sa 56% iz prošlog izveštajnog period, na 61% iz aktuelnog), čime je Srbija zaslužila pozitivan Izveštaj?

Briselski portal *Politiko* je početkom oktobra objavio tekst u kojem se kaže da se Generalni direktorat Evropske komisije za susjedstvo i proširenje, na čijem čelu je Oliver Varhelji, zdušno zalagao za ublažavanje ocena o vladavini prava kada je reč o Srbiji. Varhelji je u prethodnom periodu pokazao disonantiji pristup Zapadnom Balkanu od Unije i mnogo usklađeniji pristup po ovom pitanju s premijerom Mađarske Viktorom Orbanom, svojim zemljakom. Da li se ovde radi o nekoj drugoj, bliskoj vezi između predsednika Srbije Aleksandra Vučića, premijera Mađarske, Varheljija i Izveštaja – tema je za razmišljanje, ali s velikim potencijalom da se skrene u neosnovane spekulacije.

U tom rasparčavanju Izveštaja, uzimanju i eksploitsanju njegovih delova očitava se suština neuspeha reformskog procesa. Ne shvata se potreba za sinergijom delovanja državnih institucija i njegovog korektiva, civilnog društva, uz međunarodne savete i primere dobre prakse.

Zato, vratimo se Izveštaju. Evropska unija je istakla najmanje reformske pomake kao dobre i velike. Međutim, poređenjem ovog i prošlogodišnjeg izveštaja novinari portala *European Western Balkans* došli su do sledećih opažanja: na EK skali pripremljenosti pregovaračkog poglavlja postoji pet podelaka – rana faza, izvestan nivo pripremljenosti, umerena pripremljenost, dobar nivo pripremljenosti i napredan nivo; svako pregovaračko poglavlje dobilo je isto ocenu kao u prethodnom Izveštaju, što znači da nijedno poglavlje nije otišlo ni korak dalje, odnosno više, na lestvici pripremljenosti. Nije na odmet pomenuti da Srbija nema nijedno poglavlje ocenjeno najnižom ocenom, ali nema nijedno poglavlje ocenjeno najvišom

Izvor: europeanwesternbalkans.rs

ocenom. Pored skale koja ocenjuje pripremljenost, Komisija u svojoj metodologiji ima i skalu kojom ocenjuje napredak svakog pregovaračkog poglavlja. Ova skala takođe sadrži pet podelaka: bez napretka, ograničeni napredak, izvestan napredak, dobar napredak i vrlo dobar napredak. Ukoliko bismo ovu skalu preformulisali na ocene od 1 do 5, Srbija u ovom izveštajnom periodu za napredak u pregovaračkim poglavljima ima prosečnu ocenu 2,8, dakle jedva je dobar đak. Poredeći prošlogodišnji prosek, Srbija je popustila, jer je prošle godine prosečna ocena iznosila 3,02.

O čemu se ovde zapravo radi, šta izvući kao zaključak?

Znamo šta ste radili prošle godine

Srpska politička elita ima čime da se diči. Pohvala i blag napredak, uz potencijalno otvaranja čak dva klastera do kraja godine, već su predstavljeni kao veliki uspesi Vlade ograničenog mandata, što će biti jedan od aduta vladajućoj stranci u izbornoj kampanji početkom naredne godine. S druge strane spektra, one analitičke i kritičke, ostaju organizacije civilnog društva i nezavisne međunarodne institucije koje izražavaju bojazan da reforme nisu urađene uopšte ili nisu urađene kako treba, te upućuju na ocene i merila pripremljenosti.

U tom rasparčavanju Izveštaja, uzimanju i eksploataisanju njegovih delova očitava se suština neuspeha reformskog procesa. Ne shvata se potreba za sinergijom delovanja državnih

Pohvala i blag napredak, uz potencijalno otvaranja čak dva klastera do kraja godine, već su predstavljeni kao veliki uspesi Vlade ograničenog mandata, što će biti jedan od aduta vladajućoj stranci u izbornoj kampanji. S druge strane spektra, one analitičke i kritičke, ostaju organizacije civilnog društva i nezavisne međunarodne institucije koje izražavaju bojazan da reforme nisu urađene uopšte ili nisu urađene kako treba, te upućuju na ocene i merila pripremljenosti.

institucija i njegovog korektiva, civilnog društva, uz međunarodne savete i primere dobre prakse, što bi bio važan pomak ka reorganizovanom, dobrom društvu. Dok se ta potreba ne uoči, Srbija će biti loš đak kojeg neko mora da gura i tapše po ramenu, nauštrb drugih đaka tog odeljenja, čiji punopravni član Srbija želi da postane. I ne treba zaboraviti – u decembru odluku o otvaranju klastera donosiće konsenzusom upravo svi punopravni članovi odeljenja, a svi oni dobro znaju šta je i kako Srbija radila u prethodnoj školskoj godini.

*Branislav Cvetković
Beogradska otvorena škola*

Samit EU – Zapadni Balkan O INTEGRACIJI NA NEODREĐENO VREME

Do kada će proces trajati, ne znamo. Kako da ga ubrzamo i približimo građanima, nije nam najjasnije, ili ne želimo da nam bude jasno. Deluje da i jednima i drugima odgovara da, barem zasad, evropsko putovanje traje što duže.

Na Samitu Evropska unija – Zapadni Balkan, održanom početkom oktobra u Sloveniji, usvojena je Deklaracija kojom je ponovo potvrđena opredeljenost ovog regiona za pristupanje Uniji, kao i posvećenost Evropske unije procesu proširenja. Deklaracija se s jedne strane može posmatrati kao vid potvrde da Zapadni Balkan još uvek ima evropsku perspektivu i budućnost, te da će Unija raditi na tome da se region što bolje spremi za ulazak u EU. S druge strane, izostalo je bilo kakvo predlaganje vremenskih okvira u kojima bi se proces proširenja odigravao, ostavljajući širok manevarski prostor kako za Uniju tako i za lidere Zapadnog Balkana.

Deo iste Evrope

Čini se da je proteklih meseci Zapadni Balkan bio česta tema na agendi Unije. Slovenija je preuzimanjem predsedavanja Savetu EU najavila veće posvećivanje pažnje ovom regionu i pružanje podrške susedima kako bi se proces integracija ubrao. Slovenija je, kako je u programu predsedavanja i najavljeno, bila domaćin održavanja Samita između Unije i zapadnobalkanskih partnera, u cilju zajedničkog prevazilaženja izazova koji usporavaju napredak u integracijama ovog regiona. O strateškom značaju i zajedničkoj budućnosti regiona i EU govorila je i predsednica Evropske komisije Ursula fon der Lajen u govoru o stanju Unije, ali i u poseti zapadnobalkanskim partnerima koja je prethodila sastanku u Sloveniji. Lajen je potvrdila stav Komisije o ovom regionu i na Samitu, istakavši da nema sumnje da je cilj Unije proširenje i da je Zapadni Balkan deo iste Evrope kao i EU.

U Deklaraciji se podseća da je Unija najbliži partner Zapadnog Balkana, kao i glavni ulagač i donator koji podržava u potpunosti predanost regiona procesu integracija. Dogovoreno je da samiti EU – Zapadni Balkan postanu redovni, što će doprijeti boljoj perspektivi evropskih integracija.

Među 29 tačaka Deklaracije nesumnjivo su se našle izuzetno važne poruke za lidere Zapadnog Balkana – značajni ekonomski i investicioni plan za region, odgovor na pandemiju virusa korona, kao i jasna podrška procesu integracija. Navođenje procesa proširenja kao strateškog cilja dalo je nadu da će se pregovori ubrzati i da će izgubljeni entuzijazam biti vraćen.

U poslednjih 18 godina, od prvog susreta u Solunu, nije se mnogo toga promenilo. I dalje podvlačimo opredeljenost za evropske vrednosti, dok nam se potvrđuje da pripadamo Evropi. Nedostaju rezultati koje ni pre 18 godina nismo imali. Uz manjak političke volje da se reforme s papira sprovedu u praksi, teško da će se proces integracija otkočiti i ubrzati.

Međutim, deo Deklaracije koji kaže da je neophodno da EU osigura svoju sposobnost da integriše nove članove, ipak opominje da je ovaj proces još uvek daleko. Da li to onda znači da nam Unija poručuje da smo važni, ali da ipak još malo sačekamo, jer postoje neka druga, trenutno važnija pitanja? Koliko dugo uopšte čekamo?

Jasna, evropska perspektiva – godina osamnaesta

Krajem juna 2003. godine održan je Samit u Solunu na kome je usvojena Deklaracija o Zapadnom Balkanu. Tada, pre skoro dve decenije, poslata je poruka da zemlje regiona imaju jasnu i nedvosmisleno evropsku perspektivu. Ovim Samitom predviđeni su sastanci najviših državnika Unije i Zapadnog Balkana u

Izvor: slovenian-presidency.consilium.europa.eu

cilju ubrzanja procesa evropskih integracija i ostvarenja reformi u regionu, a kako bi se najzad pridružile Uniji.

Za 18 godina čini se da se nije mnogo toga promenilo. I dalje podvlačimo opredeljenost za evropske vrednosti, dok nam se potvrđuje da pripadamo Evropi. Nedostaju rezultati koje ni pre 18 godina nismo imali. Neki bi rekli da je isuviše naivno očekivati veliki napredak, s obzirom na izazove s kojima se svaka država Zapadnog Balkana suočava, što je tačno. Uz manjak političke volje da se reforme s papira sprovedu u praksi, teško da će se proces integracija otkočiti i ubrzati. S druge strane, Deklaracija usvojena u Sloveniji pokazuje da Unija podržava proširenje, ali isto tako ima unutrašnja pitanja koja su joj znatno preča.

Nerešena pitanja regiona

Odnosi Beograda i Prištine našli su se i u Deklaraciji usvojenoj na Samitu u Sloveniji. Briselski zvaničnici istakli su da od obe strane očekuju napredak ka punoj normalizaciji odnosa. Nemogućnost da se odnosi na relaciji Beograd–Priština reše predstavlja dugoročnu prepreku na putu ka Evropskoj uniji. Kako tu prepreku zaobići i pronaći održivo rešenje za obe strane, ostaje tema za razmišljanje, ne samo Beograda i Prištine već i Brisela i Vašingtona.

Svi učesnici procesa evropskih integracija trebalo bi da budu svesni da se reforme koje se traže kao preduslov za članstvo prvenstveno sprovode zarad građana svake države, a ne radi pukog ispunjenja kriterijuma. S druge strane, nedovoljna

saglasnost članica EU o tome na koji način i kojom brzinom treba da teče proces pregovora sa Zapadnim Balkanom, ostavlja ove države da čekaju neki naredni samit na kome će im biti saopšteno da oni jesu deo Evrope i da ih Unija podržava. Bez postavljanja bilo kakvih smernica ili vremenskih okvira, čini se da će i ova deklaracija ostati još jedno u nizu iskazivanje oprede-

////////////////////////////////////
Navođenje procesa proširenja kao strateškog cilja dalo je nadu da će se pregovori ubrzati i da će izgubljeni entuzijazam biti vraćen. Međutim, deo Deklaracije koji kaže da je neophodno da EU osigura svoju sposobnost da integriše nove članove, ipak opominje da je ovaj proces još uvek daleko.
////////////////////////////////////

ljenosti za evropsku perspektivu jednih, uz obećanje drugih da je proširenje važno i da postoji podrška za nastavak procesa.

Do kada će proces trajati, ne znamo. Kako da ga ubrzamo i približimo građanima, nije nam najjasnije, ili ne želimo da nam bude jasno. Deluje da i jednima i drugima odgovara da, barem zasad, evropsko putovanje traje što duže.

*Miljana Jovanović
Beogradska otvorena škola*

„Stanje demokratije u Srbiji 2021”

ZAGLAVLJENA POGLAVLJA I PRITISAK NA CIVILNO DRUŠTVO

Simbolično, izveštaj Centra savremene politike / *European Western Balkans* objavljen je 5. oktobra, datuma koji je za Srbiju označavao odlučujući korak ka evropskim integracijama. Dvadeset i jednu godinu kasnije, postavlja se pitanje da li je Srbija još uvek demokratska zemlja, kao i da li se zbog posledica toga udaljava od članstva u Evropskoj uniji.

„Stanje demokratije u Srbiji 2021” peti je godišnji izveštaj iz senke koji je objavio Centar savremene politike / *European Western Balkans* o stanju demokratije u Republici Srbiji. Izveštaj pokriva period od oktobra 2020. do septembra 2021. godine i pet oblasti obuhvaćene temama demokratije u izveštajima Evropske komisije za Srbiju: izbore, rad parlamenta, upravljanje, civilno društvo – kao i slobodu izražavanja, koja stoji čvrsto u vezi sa ovim pitanjima.

„U Srbiji funkcioniše skoro pa jednopartijski parlament bez opozicije, civilno društvo i mediji se nalaze pod pritiskom, dok je medijski pluralizam još ugroženiji. Sa druge strane, Srbija nije napravila ni najmanji korak ka članstvu u Evropskoj uniji u poslednjih godinu dana, ne otvorivši nijedno novo poglavlje ili klaster u ovom periodu”, navodi se u uvodnom delu Izveštaja. Dodaje se da u periodu pokrivenim Izveštajem nisu uočene nikakve značajnije promene, već nastavak istih matrica ponašanja vlasti i isti problem sa kojima se suočavaju mediji i civilno društvo, kao i opozicija. „Srbija zbog toga ulazi u naredni jednogodišnji period sa mogućnošću da se politička kriza može razrešiti i ublažiti, ali i pogoršati i radikalizovati.”

Crna lista naše demokratije

Za početak, demokratija predstavlja jedan od političkih kriterijuma iz Kopenhagena, usvojenih na sastanku Evropskog saveta 1993. godine, koje države moraju ispuniti kako bi mogle postati članice Evropske unije. Drugi politički kriterijumi jesu vladavina prava i zaštita ljudskih prava i prava manjina. Iako evropske integracije još uvek predstavljaju strateški cilj Vlade Republike Srbije, u Izveštaju se navodi odsustvo otvaranja novih poglavlja zbog problema sa vladavinom prava i demokratijom. „Zbog toga se može govoriti o povezanosti pitanja stanja demokratije u Srbiji sa pitanjem evropske perspektive

Srbije, što sa jedne strane pruža ohrabrenje, ali i rađa bojazan za uspeh oba ova procesa.”

Zatim, izborni uslovi u Srbiji i dalje ostaju dominantna tema u političkom životu nakon junskih izbora 2020. godine, koji su u prošlogodišnjem izveštaju **Stanja demokratije u Srbiji 2020**, zbog velikog broja neregularnosti, ocenjeni kao najsporniji od demokratskih promena 2000. godine. Kako se navodi u dokumentu, u ovom izveštajnom periodu pokrenuto je nekoliko paralelnih procesa radi popravljavanja izbornih, ali za sada nema dokaza da je ijedan značajnije unapredio.

U periodu pokrivenim ovim izveštajem nisu uočene nikakve značajnije promene, već nastavak istih matrica ponašanja vlasti i isti problemi sa kojima se suočavaju mediji i civilno društvo, kao i politički izazivači aktuelne vlasti. „Srbija zbog toga ulazi u naredni jednogodišnji period sa mogućnošću da se politička kriza može razrešiti i ublažiti, ali i pogoršati i radikalizovati.”

Kada je reč o radu parlamenta, navodi se da period koji traje preko dve godine, a u kojem u Narodnoj skupštini Republike Srbije nema nivoa pluralizma koji je uobičajen za demokratske države, ukazuje na sada već duboku krizu parlamentarizma u državi. „Ovaj kontekst oduzima suštinski značaj svim proceduralnim poboljšanjima koja su se u međuvremenu javila. Ona će se moći smatrati suštinskim poboljšanjem u radu parlamenta ako se zadrže i u savizima u kojima budu bile predstavljene relevantne opozicione organizacije.”

Izvor: europa.rs

Dalje, pristupanje Srbije Evropskoj uniji jeste ostao glavni spoljopolitički prioritet, ali su najviši državni zvaničnici nastavili da svojim izjavama utiču na urušavanje poverenja građana prema EU, takođe otvorivši prozor za snažnije delovanje trećih aktera van Evropske unije. Dokument spominje **Izveštaj o napretku Evropske komisije** koji ukazuje da je pregovarački tim Srbije zabeležio značajnu fluktaciju zaposlenih, što se negativno odrazilo na njegovu sposobnost da ispuni svoju koordinacionu ulogu. Takođe, više od godinu i po dana Srbija nije imala šefa pregovaračkog tima, nakon što je Tanja Miščević podnela ostavku na ovu funkciju.

Kada je reč o radu parlamenta, navodi se da period koji traje preko dve godine, a u kojem u Narodnoj skupštini Republike Srbije nema nivoa pluralizma koji je uobičajen za demokratske države, ukazuje na sada već duboku krizu parlamentarizma u državi.

Kada govorimo o civilnom društvu, nastavilo se sužavanje prostora za slobodno delovanje i razvoj organizacija civilnog društva, iako su formalno preduzete određene mere za njihovo uključivanje u proces izrade određenih propisa. Navodi se da je i Evropska komisija prepoznala nepovoljan položaj u kojem se nalazi civilni sektor u Srbiji, kao i da je u pomenutom Izveštaju o napretku istakla da su neophodni dalji naponi ka uspostavljanju sistema saradnje Vlade i civilnog društva.

Konačno, Srbija nije napredovala ni na svetskim listama slobode medija u 2021. godini. Prema Izveštaju **Reportera bez granica**, Srbija i ove godine zauzima 93. mesto. Izveštaj podseća da je sredinom marta ove godine šest novinarskih udruženja istupilo iz Radne grupe za bezbednost i zaštitu novinara, a kao razlozi su navedeni kontinuirani napadi na članove i članice udruženja i asocijacija u medijima koji krše Kodeks novinara Srbije, a ostaju bez adekvatne reakcije države.

*Mirjana Jovanović,
Beogradska otvorena škola*

U susret izborima

SOLIDAN DOKUMENT I IZBORNI (NE)USLOVI

Ishod nije savršen, niko od predstavnika vlasti i opozicije nije u potpunosti zadovoljan, ali su pregovori doveli do pomeranja s mrtve tačke – ovako bi u jednoj rečenici mogao da se sumira pokušaj dijaloga predstavnika vlasti i opozicije, uz posredovanje predstavnika Evropskog parlamenta.

Novi izbori su za manje od šest meseci, a još uvek ne postoji konsenzus oko toga da li u Srbiji uopšte imamo uslove za njihovo fer i slobodno održavanje. Svojevrsna simulacija dijaloga u zemlji u kojoj on odavno ne postoji, odnosno, nova runda međustranačkog dijaloga koja je održana u Beogradu 17. i 18. septembra, iznedrila je Radni dokument sa 16 konkretnih i, po rečima njihovih kreatora, primenljivih mera za unapređenje izbornih uslova u narednom periodu. Radni dokument odražava preporuke Evropskog parlamenta, Evropske komisije i OEBS/ODIHR-a, kao i zaključke donesene nakon konsultacija i diskusija koje su dosad vođene u procesu međustranačkog dijaloga. Pored toga, doneo je i nova „prepucavanja” predstavnika vlasti i opozicije o tome na čijoj su strani evroparlamentarci, kao i o tome kako je dokument ključan dokaz da u Srbiji proteklih godina nisu postojali fer i slobodni izbori.

Žurba i (ne)zadovoljstvo

Tri tačke se izdvajaju kao posebno interesantne, ali i diskutabilne – uspostavljanje privremenog nadzornog tela u oblasti monitoringa medija uz učešće predstavnika opozicije; zatim, usvajanje obavezujućeg pravilnika za nacionalni javni servis, kao i privremenu promenu stalnog sastava Republičke izborne komisije dodavanjem šest dodatnih članova iz redova celokupne opozicije u zemlji. Po rečima evroparlamentaraca, omogućavanje učešća u radu ovih tela predstavnicima vanparlamentarnih stranaka predstavlja svojevrsan presedan, dakle nešto pozitivno. Ipak, ono što je najviše kritikovano jeste da su iz nadležnosti nadzornog tela za monitoring medija izuzeti privatni emiteri, odnosno stubovi nosioci vladajuće partije tokom izborne kampanje i samih izbora.

„Prilično solidnim” dokumentom, po oceni Vladimira Bilčika, neki su prilično zadovoljni dok su drugi prilično nezadovoljni. U grupi prilično nezadovoljnih nalaze se predstavnici Zajedno za Srbiju, Dveri kao i Narodne stranke, koji su aktivno učestvovali u spomenutom dijalogu. Glavni argument za odbijanje naveli su to da se nijedan od predloga opozicije ne nalazi u zvaničnoj verziji dokumenta. Po njihovim rečima, ne postoje čvrste garancije da će se nešto suštinski promeniti u pozitivnom smeru u narednih šest meseci, odnosno do izbora, a uz to, pomak koji je napravljen nije dovoljan. S druge strane, njihove kolege, takođe iz opozicije – Stranke moderne Srbije, Lige socijaldemokrata Vojvodine i Socijaldemokratske stranke – prihvatili

Novih pregovora o izbornim uslovima definitivno neće biti. Evroparlamentarci će se vratiti u Srbiju, ali samo da provere da li se predložene mere primenjuju. Dok vlast zadovoljno trlja ruke, opozicija je opet u dilemi – da li bojkotovati izbore i samim tim ostati nevidljiv ili igrati po nedovoljnim, ali opet „solidnim” uslovima za fer i slobodne izbore, vratiti se u parlament i svoju borbu nastaviti kroz institucije.

su predloženi dokument, saglasni u tome da uslovi i dalje nisu idealni, ali da se borba za slobodne i fer izbore treba nastaviti kroz aktivno učešće. Dakle, u opoziciji ništa novo. Nema dogovora, ali ni jedinstvenog stava po pitanju kvaliteta predloženog

Izvor: europa.rs

dokumenta. Nema ni preciziranja koji to stavovi opozicije nisu uvaženi i šta su glavne razlike u odnosu na zvanično objavljeni dokument.

S druge strane, vladajućoj partiji, kao i evroparlamentarcima, očigledno se vrlo žurilo s predstavljanjem dokumenta. On je donet praktično u poslednji čas, odnosno šest meseci pre izbora, kako bi bilo dovoljno vremena da se predložene tačke primene u praksi i ne ostanu samo, još jedno u nizu, mrtvo slovo na papiru. Važna činjenica, zasigurno bitna vladajućoj partiji, jeste prihvatanje dokumenta od strane dela opozicije. Na ovaj način se samom dokumentu, ali i najavljenim izborima, daje legitimitet, legitimitet koji prethodni parlamentarni izbori, usled bojkota opozicije, nisu imali. Parlament, onako kako danas izgleda, bez opozicije i suprotstavljenih strana, definitivno nikome ne ide naruku: ni Evropi, ni opoziciji, ali ni vladajućoj partiji. Iz tog razloga, posle skoro dve godine opet ćemo na birališta da biramo naše predstavnike u „najvišem zakonodavnom telu” u zemlji ili barem onome što je od njega ostalo.

Novih pregovora o izbornim uslovima definitivno neće biti. Evroparlamentarci će se vratiti u Srbiju, ali samo da provere da li se predložene mere primenjuju. Dok vlast zadovoljno trlja ruke, opozicija je opet u dilemi – da li bojkotovati izbore i

Vladajućoj partiji, kao i evroparlamentarcima, očigledno se vrlo žurilo s predstavljanjem dokumenta. On je donet praktično u poslednji čas, odnosno šest meseci pre izbora, kako bi bilo dovoljno vremena da se predložene tačke primene u praksi i ne ostanu samo, još jedno u nizu, mrtvo slovo na papiru.

samim tim ostati nevidljiv ili igrati po nedovoljnim, ali opet „solidnim” uslovima za fer i slobodne izbore, vratiti se u parlament i svoju borbu nastaviti kroz institucije.

Malo je verovarno da je „solidan” dokument dovoljan da za šest meseci imamo fer i slobodne izbore, ali ono što je sigurno jeste da je Evropa udarila prilično otrežnjujući šamar opoziciji donošenjem dokumenta kojim, na kraju, niko nije zadovoljan.

*Bojana Džulović
Beogradska otvorena škola*

Regionalna povezivanja

ZAUZIMANJE ZAJEDNIČKOG STAVA

Kako se mladi ljudi na Zapadnom Balkanu često suočavaju s preprekama u obrazovanju, kvalitetnom radu, socijalnoj zaštiti i potpunom ostvarivanju građanskih i političkih prava, te imaju jasan interes da stvaraju stabilne sisteme i društva koja grade poverenje među njima i da obezbeđuju bolji život, uvidela se i potreba za učvršćivanjem saradnje među krovnim savezima.

Kada je reč o evropskim integracijama, vlade i institucije ekonomija Zapadnog Balkana pretežno saraduju u okviru Berlinskog procesa, dok su na mlade usmereni primarno kroz rad Regionalne kancelarije za saradnju mladih (RYCO), ali i Regionalnog saveta za saradnju (RCC) i Fonda za Zapadni Balkan (WBF). Međutim, proces evropskih integracija nije samo proces koji se odvija „odozdo nadole” (top-down) odnosno među visokim zvaničnicima vlada, već je potrebno da se on odvija i „odozdo na gore” (bottom-up) pa je saradnja organizacija civilnog društva i uključivanje građanki i građana, posebno mladih, izuzetno važna.

Kroz kontinuiran rad nacionalnih vlada, regionalnih i međunarodnih organizacija na angažovanju mladih u jačanju

regionalne saradnje kreiran je prostor za saradnju krovnih tela u regionu, kao najviših reprezentativnih tela mladih*. Kroz projekte i platforme kao što su: Omladinska laboratorija Zapadnog Balkana (koju je RCC pokrenuo 2020. godine), *Connecting Youth* (nekada *Western Balkans Youth Cooperation Platform*), ali i druge, predstavnici krovnih saveza imali su priliku da se sastaju, razgovaraju o temama koje su zajedničke mladima u region, ali i da daju preporuke i razvijaju javne politike kako bi se poboljšao položaj mladih.

Kako se mladi ljudi na Zapadnom Balkanu često suočavaju s preprekama u obrazovanju, kvalitetnom radu, socijalnoj zaštiti i potpunom ostvarivanju građanskih i političkih prava, te imaju jasan interes da stvaraju stabilne sisteme i društva koja grade

Izvor: Arhiva KOMS-a

KROVNE ORGANIZACIJE MLADIH, LIČNA KARTA

Krovne organizacije mladih predstavljaju najviša nezavisna predstavnička tela mladih u jednoj zemlji. Pod različitim nazivima, one postoje u većini zemalja sveta, a najčešće pod nazivom Nacionalni omladinski savet (eng. *National Youth Council*). Krovne organizacije mladih osnivaju i u njih se udružuju omladinske organizacije i entiteti (organizacije koje čine mladi, koje rade s mladima, za mlade i u interesu mladih, neformalne grupe mladih i drugi) radi postizanja zajedničkih opštih ciljeva koji se samostalnim delovanjem ne bi mogli postići. Najčešće ti interesi predstavljaju jačanje pregovaračke pozicije mladih prema državi i njenim politikama za mlade i stvaranje mehanizama za učesće mladih u donošenju odluka koje su značajne za mlade.

poverenje među njima i obezbeđuju bolji život, uvidela se i potreba za učvršćivanjem saradnje među krovnim savezima.

Nastojeći da ojačaju umreženost mladih, da učvrste saradnju, kao i sopstvene kapacitete i zagovaračke pozicije, krovni savezi mladih Zapadnog Balkana u toku 2021. godine potpisali su dva memoranduma.

Memorandum o saradnji i partnerstvu krovnih saveza mladih Zapadnog Balkana – koji su u avgustu potpisali Krovna organizacija mladih Srbije (KOMS), Nacionalni omladinski savet Makedonije (NMSM), Vijeće mladih Federacije Bosne i

Proces evropskih integracija nije samo proces koji se odvija „odozgo nadole” (top-down) odnosno među visokim zvaničnicima vlada, već je potrebno da se on odvija i „odozdo nagore” (bottom-up) pa je saradnja organizacija civilnog društva i uključivanje građanki i građana, posebno mladih, izuzetno važna.

Hercegovine (VMFBiH), Vijeće/Savjet mladih Brčko distrikt (VSMBD), Omladinski savjet Republike Srpske (OSRS) i Mreža za mlade Crne Gore (MMCG) – nastoji da učvrsti postojeću saradnju, komunikaciju i razumevanje među krovnim savezima. Ovaj memorandum predstavlja osnov za efikasniju komunikaciju i razmenu znanja i iskustava među krovnim savezima, ali

i razumevanja sistema u kom funkcionišu i internih struktura kao preduslova za kontinuiranu saradnju, s obzirom na to da su krovni savezi na različitim nivou razvoja i da poseduju različit nivo kapaciteta.

Takođe, Krovna organizacija mladih Srbije (KOMS) i Nacionalni omladinski kongres Albanije (KRK) potpisali su u septembru: Memorandum o razumevanju unapređivanja bilateralne saradnje između aktera omladinskog sektora Albanije i Srbije. Ovim Memorandumom, KOMS i KRK nastoje da na postojećim temeljima unaprede saradnju dve zemlje kroz poboljšanu saradnju dva krovna tela, saradnju njihovih organizacija članica i relevantnih aktera u oblasti omladinske politike.

Takođe, KOMS i KRK kao i konzorcijum njihovih organizacija članica su prilikom susreta u Tirani preuzeli vlasništvo nad platformom *Humans of Albania and Serbia* na čijem će ponovnom uspostavljanju i vođenju odsad zajednički raditi i kroz koju će organizacije iz Srbije i Albanije jačati sopstvene kapacitete, povećati vidljivost, razmenjivati i kreirati primere dobre prakse kroz bilateralnu saradnju.

Potpisivanjem dva memoranduma predstavnici/predstavnice krovnih saveza, kao najviša predstavnička tela mladih, pokazali su da prepoznaju značaj pozicioniranja mladih i zauzimanja zajedničkog stava kad su Zapadni Balkan i regionalna saradnja u pitanju.

Potpisivanjem ovih memoranduma predstavnici/predstavnice krovnih saveza, kao najviša predstavnička tela mladih, pokazali su da prepoznaju značaj pozicioniranja mladih i zauzimanja zajedničkog stava kad su Zapadni Balkan i regionalna saradnja u pitanju. Iz tog razloga, Krovna organizacija mladih Srbije i drugi krovni savezi, paralelno s procesima potpisivanja dva memorandum, rade na razvoju koncepta pod nazivom *Youth Alert*, koji bi okupljao krovne saveze sa Zapadnog Balkana, kada bi se razmenjivala iskustva u radu krovnih saveza ili hitno reagovalo na izazove mladih u regionu. Fokus rada biće pre svega na pravima mladih i iznošenju stavova mladih na regionalnom nivou u procesima koji su za njih značajni. Na ovaj način mladi u regionu će nastaviti da zajednički i proaktivno deluju u pravcu ostvarivanja ključnih procesa.

Anja Jokić
Krovna organizacija mladih Srbije

Švedska Strategija za podršku reformama u zemljama Zapadnog Balkana

MAPIRANJE PROBLEMA I NJIHOVIH REŠENJA

Godinama unazad, države članice Evropske unije glasno kritikuju reformski proces u okviru evropskih integracija Srbije. I te kritike ne ostaju samo na papiru – zbog toga se zaustavljao proces proširenja, uslovljen pozitivnim rezultatima zemalja kandidata za članstvo, posebno u oblasti vladavine prava. Tako je bilo i ovog leta kada je reč o Srbiji. Članice su se usaglasile da ne dopuste otvaranje klastera usled sporog ili nepostojećeg napretka u sprovođenju reformi.

Jedna od najglasnijih kritičarki Srbije, ali i svih ostalih zemalja Zapadnog Balkana, je Švedska, koja kontinuirano ukazuje na propuste i u političkim odlukama i na probleme u društvu.

Ali švedske kritike nisu samo reči, već se i dela – doneta je nova Strategija za podršku reformama u zemljama Zapadnog Balkana i u Turskoj za period od 2021. do 2027. Ona podrazumeva finansijsku podršku od 560 miliona evra (500 miliona za Zapadni Balkan, a 60 miliona za Tursku), a njen cilj je da se unapredi život ljudi koji žive na ovim prostorima.

Region i Srbija, 2021. godina

Iako Švedska u Strategiji prepoznaje razvoj u nekim oblastima, prepoznaje i političke i ekonomske izazove s kojima se susreću zemlje Zapadnog Balkana, kao i potrebu za dodatnim i ekstenzivnijim reformama u procesu evropskih integracija, koje ometa polarizovano političko okruženje i široko rasprostranjenost korupcija. Osim toga, navode se i drugi problemi – prostor za delovanje medija i civilnog društva se konstantno smanjuje, dolazi i do preplitanja privatnih interesa nosilaca vlasti s političkom moći, što rezultira nepoverenjem javnosti u državne institucije, ali i kreira plodno tlo za organizovani kriminal.

Osim toga, Strategija ocenjuje da je unapređen zakonodavni okvir i da zakoni imaju potencijal da doprinesu rodnoj ravnopravnosti, međutim njihova implementacija ostaje sporna. Najvidljiviji izazovi vezani su za političku nezastupljenost i ekonomsku zavisnost žena na Zapadnom Balkanu, rasprostranjenost rodno zasnovanog nasilja, nepostojanje seksualnog obrazovanja, a samim tim i lošije reproduktivno zdravlje.

Poseban naglasak Švedska strategija stavlja na izazove vezane

za zaštitu životne sredine – od pitanja energetike, klimatskih promena, ogromnog zagađenja, do održivog upravljanja prirodnim resursima.

Kada je u pitanju ekonomski razvoj, postoje razlike između zemalja na Zapadnom Balkanu. Međutim, te razlike nisu značajne kada se radi o siromaštvu. Takođe, jasno je da je ovaj region u velikoj meri pogođen krizom izazvanom pandemijom covid-19 i ekonomski rast, ako se ne pogoršava, onda stagnira. Kriza je

ZAJEDNIČKI PROJEKTI

Beogradska otvorena škola godinama saraduje sa Ambasadam Švedske u Srbiji, a u poslednjih pet godina dobili smo podršku za sprovođenje dva programa čiji je cilj jačanje kapaciteta civilnog društva. Cilj petogodišnjeg programa **Civilno društvo za unapređenje procesa pristupanja Srbije Evropskoj uniji** je podrška aktivnijem učešću organizacija civilnog društva i medija u procesu pristupanja Srbije Evropskoj uniji, dok smo ove godine započeli sa sprovođenjem programa **Mladi i mediji za demokratski razvoj**, u okviru koga podstičemo formiranje partnerstava između medija i organizacija civilnog društva za mlade u cilju demokratizacije društva i poštovanja vladavine prava i ljudskih prava, s fokusom na lokalni nivo. Kroz ova dva programa, Beogradska otvorena škola podržala je preko 90 organizacija civilnog društva, koje, svaka u svojoj oblasti, insistiraju i ukazuju na potrebu za promenama i nezavisnim medijima koji kontinuirano i nepristrasno informišu javnost.

Izvor: naled.rs

posebno uticala na mlade, na žene i na druge ugrožene grupe, usled čega se očekuje pojačana emigracija ovih grupa i dalji „odliv mozgova”.

U Strategiji se naglašavaju i posledice ratova devedesetih, usled kojih još uvek tinjaju konflikti i etničke tenzije koji onemogućavaju neophodne reforme. Stanovništvo Zapadnog

////////////////////////////////////
U Strategiji se navode i drugi problemi – prostor za delovanje medija i civilnog društva se konstantno smanjuje, dolazi i do preplitanja privatnih interesa nosilaca vlasti s političkom moći, što rezultira nepoverenjem javnosti u državne institucije, ali i kreira plodno tlo za organizovani kriminal.
////////////////////////////////////

Balkana suočava se s nedostatkom bezbednosti, ali i visokim rizikom od eskalacije nasilja. Zbog toga će se insistirati na unapređenju regionalne saradnje, jačanju kapaciteta za rešavanje i prevenciju sukoba, ali i na kontinuiranom radu na izgradnji poverenja.

Poslednje, ali ne i manje važno, jeste da je u Strategiji prepoznat i sve veći uticaj spoljnih aktera i rasprostranjenost dezinformacija koje podrivaju demokratiju, reformski proces i saradnju sa EU.

Oblasti delovanja

Na osnovu svega navedenog, sredstva i aktivnosti za podršku reformama fokusiraće se na unapređenje sledećih oblasti:

- Ljudska prava, demokratija, vladavina prava i rodna ravnopravnost
- Najpre, u narednih sedam godina radiće se na izgradnji transparentnije, odgovorne, nezavisne i efikasne državne administracije i institucija na nacionalnom i lokalnom nivou, ali i na prevenciji i stvaranju boljih uslova za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije. Osim toga, insistiraće se na usklađivanju mera i standarda sa EU za prihvatanje migranata.

Biće podržano civilno društvo da stvara inkluzivni dijalog, promoviše poštovanje demokratije i doprinosi izgradnji poverenja u društvu. Akcenat će biti na izgradnji otpornosti na antidemokratske uticaje kroz podržavanje slobode izražavanja i slobode medija.

U oblasti rodne ravnopravnosti, aktivnosti će biti usmerene na: smanjenje rodne diskriminacije, ekonomsko osnaživanje žena, podržavanje braniteljki ljudskih prava i povećanje uticaja i učesća žena u političkim i drugim procesima. Biće učinjeni i napori u svrhu borbe protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, ali i promene društvenih normi.

- Tolerantno, inkluzivno i društvo bez sukoba

Kada je ova oblast u pitanju, fokus će biti na rešavanju osnovnih uzroka sukoba, rešavanju postojećih sukoba i povećanju otpornosti na konflikte. Veliki broj ugroženih i diskriminisanih grupa će biti uključeno u rešavanje sukoba, donošenje odluka i u proces tranzicione pravde. Primarno će se insistirati na smanjenju nivoa nasilja, kroz uključivanje ekspertskih agencija, ali i raditi na izgradnji poverenja i bilateralnoj saradnji.

U oblasti rodne ravnopravnosti, aktivnosti će biti usmerene na: smanjenje rodne diskriminacije, ekonomsko osnaživanje žena, podržavanje braniteljki ljudskih prava i povećanje uticaja i učesća žena u političkim i drugim procesima.

- Održivi razvoj baziran na zaštiti životne sredine i otpornosti na klimatske promene i održivo korišćenje prirodnih resursa

Biće podržane sve one aktivnosti koje doprinose održivom razvoju – zelena tranzicija, obnovljiva energija i prelazak na cirkularnu ekonomiju sa efikasnom upotrebom resursa. Osim toga, značajne za ovu oblast su i poljoprivreda, održivost javnih usluga u oblasti voda, energetska efikasnost i adekvatno upravljanje otpadom i hemikalijama.

Švedska će zahtevati rad na povećanju otpornosti na klimatske promene i poboljšanju uslova za zaštitu, očuvanje i obnavljanje biodiverziteta i ekosistema.

- Inkluzivan ekonomski razvoj

U oblasti inkluzivnog ekonomskog razvoja, razvijaće se mogućnosti za zapošljavanje uz adekvatne uslove rada, a prioritet će imati marginalizovane grupe. Državne institucije radiće na promociji boljih uslova za slobodnu, pravednu, održivu i inkluzivnu trgovinu, ali i na povećanju ekonomske saradnje i integraciji ekonomija zemalja u regionalno, EU i međunarodno tržište.

Ideja je da Švedska u okviru svoje agencije za međunarodnu saradnju obezbedi kontinuitet promena koje su prethodne strategije pokrenule na Zapadnom Balkanu, dajući vetar u leđa i dodatna sredstva za sprovođenje reformi neophodnih u procesu evropskih integracija.

*Tamara Arsić
Beogradska otvorena škola*

BOŠ
BEOGRADSKA
OTVORENA
ŠKOLA

CIVILNO DRUŠTVO ZA
UNAPREĐENJE PRISTUPANJA
SRBIJE EVROPSKOJ UNIJI

Švedska
Sverige

Beogradska otvorena škola
Bulevar oslobođenja 177,
11000 Beograd, Srbija

T: +381 60 3061 342

E: eupregovori@bos.rs

W: eupregovori.bos.rs i www.bos.rs

S: facebook.com/bos.rs

PROGOVORI O PREGOVORIMA

Beogradska otvorena škola

Stalo nam je do vašeg mišljenja –
ukoliko imate komentar, kritiku ili sugestiju
kako da poboljšamo Bilten, javite nam
se na mejl eupregovori@bos.rs.

Ukoliko ne želite da nastavimo da vam šaljemo Bilten,
o tome nas možete obavestiti na isti mejl.

Molimo vas da imate razumevanja ukoliko vam
nakon odjave stigne naredni broj Biltena –
sistemu treba vremena da prepozna
izmene u broju pretplatnika.